

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
NILS WAHL
prezentate la 15 noiembrie 2018¹

Cauza C-118/17

**Zsuzsanna Dunai
împotriva
ERSTE Bank Hungary Zrt.**

[cerere de decizie preliminară formulată de Budai Központi Kerületi Bíróság (Tribunalul Districtual Central din Buda, Ungaria)]

„Trimitere preliminară – Directiva 93/13/CEE – Clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii – Contracte de credit încheiate în monede străine – Clauze abuzive declarate nule – Legislație națională de remediere a nulității prin modificarea conținutului contractelor în cauză – Menținerea validității acestor contracte în rest – Posibilitatea Curții Supreme a statului membru în cauză de a adopta decizii pentru unificarea jurisprudenței”

Introducere

1. Prezenta cauză se înscrie într-o serie de trimiteri preliminare care provin în principal de la instanțe maghiare privind interpretarea dispozițiilor Directivei 93/13/CEE² în cadrul unor litigii referitoare la validitatea clauzelor cuprinse în contractele de împrumut încheiate în monedă străină.
2. Mai precis, prezenta cauză își are originea în adoptarea unei legislații naționale care, printre altele, a condus la declararea ca nule, în aceste contracte, a clauzelor care permiteau instituțiilor de credit să-și stabilească propriile cursuri de cumpărare și de vânzare a valutei respective (desemnată ca „diferența dintre cursurile de schimb” sau „spread”). Această legislație prevede de asemenea că, deși o parte poate solicita instanței sesizate să înlăture aplicarea unor astfel de clauze, ea nu poate, în schimb, să îi solicite constatarea nevalidității contractului de împrumut încheiat în monedă străină în ansamblul său.
3. Instanța de trimitere are îndoieli cu privire la validitatea acestei interdicții. Ea ridică problema dacă este în măsură, în special în temeiul protecției conferite de Directiva 93/13, să declare contractul de împrumut cu privire la care trebuie să se pronunțe în cadrul unei proceduri de executare silită nevalid în întregime, întrucât, în opinia sa, o asemenea posibilitate ar servi intereselor economice ale consumatorului.

¹ Limba originală: franceza.

² Directiva Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (JO 1993, L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273), astfel cum a fost modificată prin Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011 (JO 2011, L 304, p. 64) (denumită în continuare „Directiva 93/13”).

4. Prezenta cerere de decizie preliminară invită astfel Curtea, în linia unor cauze cu care Curtea a fost sesizată anterior³, să furnizeze din nou anumite clarificări privind amploarea intervenției instanței în temeiul efectivității Directivei 93/13, în contextul foarte special al împrumuturilor încheiate în monedă străină.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

5. Articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 prevede că „[d]ispozițiile [acestei] directive nu se aplică clauzelor contractuale care reflectă acte cu putere de lege sau norme administrative obligatorii [...]”.

6. Articolul 6 alineatul (1) din directiva menționată prevede:

„Statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor [a se citi «de către un profesionist»], în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile prin aceste clauze [a se citi «potrivit dispozițiilor sale »], în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive.”

7. În conformitate cu articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13:

„Statele membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficiente pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzătorii sau furnizorii [a se citi «de către profesioniști»].”

Dreptul maghiar

Legea fundamentală maghiară

8. Articolul 25 alineatul 3 din Alaptörvény (Legea fundamentală maghiară) prevede că Kúria (Curtea Supremă, Ungaria) „asigură [...] uniformitatea aplicării dreptului de către instanțe și pronunță decizii în interesul unei interpretări uniforme a dispozițiilor de drept, care se impun instanțelor”.

Legea privind instituțiile de credit

9. Articolul 213 alineatul 1 din hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (Legea nr. CXII din 1996 privind instituțiile de credit și întreprinderile financiare, denumită în continuare „Legea Hpt”) prevede:

„Este nul orice contract de credit de consum sau credit pentru locuință încheiat cu un consumator, care omite să menționeze

[...]

³ Este vorba în special despre cauze în care s-au pronunțat Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriuc și alții (C-186/16, EU:C:2017:703), Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), și, în ultimul rând, Hotărârea din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750).

c) cuantumul global al costurilor legate de contract, inclusiv dobânzile, cheltuielile accesorii, precum și valoarea lor anuală, exprimată în procent,

[...]”

Legea DH 1

10. Potrivit articolului 1 alineatul 1 din Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény [Legea nr. XXXVIII din 2014 de reglementare a aspectelor specifice privind decizia pronunțată de Kúria (Curtea Supremă) pentru unificarea jurisprudenței în materia contractelor de împrumut încheiate de instituțiile financiare cu consumatorii, denumită în continuare „Legea DH 1”]:

„Prezenta lege se aplică contractelor de împrumut încheiate cu consumatorii între 1 mai 2004 și data intrării în vigoare a prezentei legi. În sensul prezentei legi, trebuie considerate contracte de împrumut încheiate cu consumatorii contractele de credit, de împrumut sau de leasing exprimate în monedă străină [înregistrate în monedă străină sau acordate în monedă străină și rambursate în forinți maghiari (HUF)] sau în HUF și încheiate între o instituție financiară și un consumator, în cazul în care o clauză generală sau o clauză care nu a fost negociată în mod individual, în sensul articolului 3 alineatul 1 sau al articolului 4 alineatul 1, este inclusă în contractul menționat.”

11. Articolul 3 alineatele 1 și 2 din Legea DH 1 prevede:

„1. În contractele de împrumut încheiate cu consumatorii, este nulă clauza – cu excepția condițiilor contractuale care au fost negociate în mod individual – în temeiul căreia instituția financiară decide să aplice la deblocarea fondurilor destinate achiziționării bunului care face obiectul împrumutului sau al leasingului cursul de cumpărare, iar la rambursare să aplice cursul de vânzare sau un alt curs de schimb decât cel stabilit la deblocarea fondurilor.

2. Clauza lovită de nulitate în temeiul alineatului 1 este înlocuită – fără a aduce atingere dispozițiilor alineatului 3 – atât în ceea ce privește deblocarea fondurilor, cât și rambursarea (inclusiv plata ratelor și a tuturor costurilor, taxelor și comisioanelor stabilite în valută), cu o dispoziție de aplicare a cursului de schimb oficial stabilit de Banca Națională a Ungariei pentru moneda străină corespunzătoare.”

Legea DH 2

12. Articolul 37 alineatul 1 din Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény (Legea nr. XL din 2014 privind normele referitoare la lichidarea conturilor prevăzute în [Legea DH 1], precum și în diverse alte dispoziții, denumită în continuare „Legea DH 2”) prevede:

„În ceea ce privește contractele care intră în domeniul de aplicare al prezentei legi, părțile pot solicita instanței să constate nulitatea contractului sau a anumitor clauze ale acestuia (denumită în continuare «nulitate parțială») – indiferent de cauzele care stau la baza nulității respective – numai dacă solicită de asemenea ca instanța să aplice consecințele juridice ale nulității (și anume constatarea validității contractului sau a producerii efectelor până la pronunțarea deciziei). În lipsa unei astfel de cereri – și după ce părții i s-a acordat posibilitatea de a remedia deficiențele fără a-i da curs – instanța nu se poate pronunța cu privire la fondul acțiunii. [...]”

Legea DH 3

13. Potrivit articolului 10 din az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény (Legea nr. LXXVII din 2014 privind reglementarea unor aspecte legate de modificarea monedei în care sunt încheiate anumite contracte de împrumut și normele în materie de dobânzi, denumită în continuare „Legea DH 3”):

„În ceea ce privește contractele de împrumut ipotecar încheiate în monedă străină sau exprimate în monedă străină, instituția financiară creditoare are obligația ca, în termenul pe care îl are la dispoziție pentru executarea obligației de lichidare a conturilor în temeiul [Legii DH2], să convertească în totalitate datoria existentă în temeiul unui contract de împrumut ipotecar încheiat în monedă străină sau exprimat în monedă străină ori care rezultă dintr-un astfel de contract, astfel cum a fost stabilită pe baza lichidării conturilor efectuate în conformitate cu [Legea DH2] – inclusiv dobânzile, taxele, comisioanele și costurile percepute în monedă străină –, într-o creanță în HUF, reținând valoarea cea mai favorabilă consumatorului la data de referință (denumită în continuare «conversia în HUF») dintre:

- a) media dintre cursurile de schimb ale monedei străine stabilite în mod oficial de Banca Națională a Ungariei în perioada cuprinsă între 16 iunie 2014 și 7 noiembrie 2014 sau
- b) cursul de schimb al monedei străine stabilit în mod oficial de Banca Națională a Ungariei la 7 noiembrie 2014.”

14. Articolul 15/A din legea menționată prevede:

„1. În procedurile care au fost inițiate în vederea constatării nulității totale (sau a nulității parțiale) a contractelor de împrumut încheiate cu consumatorii sau în vederea stabilirii consecințelor juridice ale nulității și care sunt încă pendinte, trebuie să se aplice normele privind conversia în HUF instituite prin prezenta lege în ceea ce privește quantumul datoriei consumatorului care rezultă din contractul de împrumut în monedă străină sau exprimat în monedă străină pe care acesta l-a încheiat în calitate de consumator, astfel cum a fost stabilită pe baza lichidării conturilor efectuate în conformitate cu [Legea DH 2].

2. Suma rambursată de consumator până la data pronunțării deciziei se deduce din quantumul datoriei acestuia, astfel cum a fost stabilită în HUF la data de referință pentru efectuarea lichidării conturilor.

3. În cazul în care se constată validitatea contractului de împrumut încheiat cu consumatorul, trebuie să se stabilească, potrivit dispozițiilor prezentei legi, drepturile și obligațiile contractuale ale părților care rezultă din lichidarea conturilor efectuată în conformitate cu [Legea DH 2].”

Litigiul principal, întrebările preliminare și procedura în fața Curții

15. La 24 mai 2007, doamna Zsuzsanna Dunai a încheiat cu banca un contract de împrumut denominat în monedă străină, în speță franci elvețieni (CHF), pentru o sumă care se ridică la 115 573 CHF.

16. Potrivit clauzelor aceluiași contract, împrumutul trebuia deblocat în monedă națională, în speță HUF, prin aplicarea cursului de schimb CHF-HUF zilnic bazat pe cursul de cumpărare, ceea ce trebuia să conducă la o plată de 14 734 000 HUF. Rambursările trebuiau de asemenea efectuate în HUF, cursul de schimb zilnic fiind totuși bazat, în acest scop, pe cursul de vânzare. În plus, riscul de schimb valutar, cu alte cuvinte riscul legat de variația cursului de schimb pentru monedele în cauză, care consta, în speță, într-o depreciere puternică a HUF față de CHF, revenea doamnei Dunai.

17. Părțile din litigiul principal au încheiat contractul respectiv prin act notarial, astfel încât, în cazul neexecutării de către debitor a obligațiilor sale, acesta urma să dobândească forță executorie în lipsa oricărei proceduri contencioase în fața unei instanțe maghiare.

18. La 12 aprilie 2016, notarul a dispus executarea silită a contractului, la cererea băncii.

19. La 5 octombrie 2016, doamna Dunai a formulat, în fața instanței de trimitere, o contestație împotriva acestei executări silită, invocând nulitatea contractului, întrucât nu ar preciza, cu încălcarea, în opinia acesteia, a articolului 213 alineatul 1 litera c) din Legea Hpt, diferența dintre cursul de schimb aplicabil în momentul deblocării fondurilor și cel aplicabil în momentul amortizării.

20. Banca a solicitat respingerea contestației.

21. Instanța de trimitere arată că, în 2014, legiuitorul maghiar a adoptat mai multe legi, aplicabile litigiului principal, privind punerea în aplicare a unei decizii a Kúria (Curtea Supremă) al cărei scop era o interpretare uniformă a dreptului civil, pronunțată în legătură cu contractele de împrumut încheiate în monedă străină, în urma pronunțării Hotărârii din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). Prin acea decizie, Kúria (Curtea Supremă) considerase, printre altele, abuzive clauze precum cea inclusă în contractul de împrumut din litigiul principal, potrivit cărora cursul de schimb la cumpărare era cel care se aplica la deblocarea fondurilor, în timp ce cursul la vânzare se aplica pentru rambursare.

22. Legile respective ar fi prevăzut, printre altele, eliminarea, din asemenea contracte, a clauzelor care permiteau băncii să-și stabilească propriile cursuri de cumpărare și de vânzare de monedă străină, precum și înlocuirea acestora cu cursul de schimb oficial stabilit de Banca Națională a Ungariei pentru moneda corespunzătoare. Această intervenție a legiuitorului ar fi avut drept consecință eliminarea diferenței dintre diferitele cursuri de schimb bazate pe cursurile menționate.

23. Instanța de trimitere arată că, având în vedere această intervenție legislativă, instanța sesizată nu mai poate constata nevaliditatea contractului de împrumut încheiat în monedă străină, întrucât aceasta a pus capăt situației care a generat un motiv de nevaliditate, ceea ce conduce astfel la validitatea contractului și, în consecință, a obligației consumatorului de a suporta sarcina financiară care rezultă din riscul de curs valutar. Având în vedere că tocmai această obligație ar fi cea de care consumatorul ar fi dorit să se libereze prin introducerea unei cereri împotriva băncii, ar fi contrar intereselor sale ca instanța de trimitere să considere valabil contractul respectiv.

24. În opinia instanței de trimitere, este evident că legiuitorul maghiar a modificat în mod expres, prin adoptarea în 2014 a unei serii de legi, conținutul contractelor de împrumut pentru a influența deciziile instanțelor sesizate într-un sens favorabil băncilor. Aceasta ridică problema dacă această situație este conformă cu interpretarea dată de Curte articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13.

25. Pe de altă parte, instanța de trimitere consideră că deciziile Kúria (Curtea Supremă), pronunțate în interesul unei interpretări uniforme a dreptului civil, în special decizia nr. 6/2013 PJE din 16 decembrie 2013, interzic instanței să constate nevaliditatea contractelor de împrumut precum cel în discuție în litigiul principal. Această instanță arată că, la adoptarea deciziilor respective, nici recurgerea la instanța desemnată prin lege, nici respectarea cerințelor unei proceduri echitabile nu sunt garantate. Deși procedura care trebuie urmată în acest scop nu este contradictorie, aceasta ar conduce la o decizie obligatorie pentru instanțele sesizate în proceduri contradictorii cu caracter jurisdicțional și contencios.

26. Instanța de trimitere face trimitere, în acest context, la punctele 69-75 din avizul privind Legea nr. CLXII din 2011 privind statutul juridic și remunerarea judecătorilor și Legea nr. CLXI din 2011 privind organizarea și administrarea instanțelor din Ungaria, adoptat de Comisia de la Veneția cu ocazia celei de a 90-a sesiuni plenare (Veneția, 16-17 martie 2012), din care ar reieși că deciziile pronunțate în Ungaria în temeiul așa-numitei proceduri de „uniformizare” sunt contestabile din punctul de vedere al drepturilor fundamentale.

27. În aceste condiții, Budai Központi Kerületi Bíróság (Tribunalul Districtual Central din Buda, Ungaria) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări:

- „1) Punctul 3 [din dispozitivul] Hotărârii [din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282)] trebuie interpretat în sensul că instanța națională poate remedia de asemenea lipsa de validitate a unei clauze dintr-un contract încheiat între un profesionist și un consumator atunci când menținerea contractului este contrară intereselor economice ale consumatorului?
- 2) Este conform cu competența acordată Uniunii Europene în vederea asigurării unui nivel ridicat de protecție a consumatorilor, precum și cu principiile fundamentale ale dreptului Uniunii privind egalitatea în fața legii, nediscriminarea, calea de atac jurisdicțională efectivă și procesul echitabil ca parlamentul unui stat membru să modifice printr-o lege contracte de drept privat care fac parte din categorii analoge și încheiate între un profesionist și un consumator?

În cazul unui răspuns afirmativ la întrebarea anterioară, este conform cu competența acordată [Uniunii] în vederea asigurării unui nivel ridicat de protecție a consumatorilor, precum și cu principiile fundamentale ale dreptului Uniunii privind egalitatea în fața legii, nediscriminarea, calea de atac jurisdicțională efectivă și procesul echitabil ca parlamentul unui stat membru să modifice printr-o lege diferite părți din contracte de împrumut încheiat în monedă străină în scopul protecției consumatorilor, dar cauzând un efect contrar justelor interese ale protecției consumatorilor prin faptul că contractul de împrumut rămâne valabil în urma modificărilor și că consumatorul este obligat să suporte în continuare sarcina rezultată din riscul valutar?

- 3) În cazul unui conținut privind contractele încheiate între un profesionist și un consumator, este conform cu competența acordată [Uniunii] în vederea asigurării unui nivel ridicat de protecție a consumatorilor, precum și cu principiile fundamentale ale dreptului Uniunii privind calea de atac jurisdicțională efectivă și procesul echitabil pentru orice chestiune de drept civil faptul că consiliul de uniformizare al celei mai înalte instanțe jurisdicționale a unui stat membru orientează, prin intermediul unor «decizii pronunțate în interesul unei interpretări uniforme a dispozițiilor de drept», jurisprudența instanței sesizate?

În cazul unui răspuns afirmativ la întrebarea anterioară: este conform cu competența acordată [Uniunii] în vederea asigurării unui nivel ridicat de protecție a consumatorilor, precum și cu principiile fundamentale ale dreptului Uniunii privind calea de atac jurisdicțională efectivă și procesul echitabil pentru orice chestiune de drept civil faptul că consiliul de uniformizare al celei mai înalte instanțe jurisdicționale a unui stat membru orientează, prin intermediul unor «decizii pronunțate în interesul unei interpretări uniforme a dispozițiilor de drept», jurisprudența instanței sesizate, atunci când numirea judecătorilor care sunt membri ai consiliului de uniformizare nu a fost efectuată în mod transparent, conform unor norme prestabilite, procedura în fața consiliului respectiv nu este publică și nu este posibil să se cunoască *a posteriori* procedura urmată, și anume elementele de expertiză și lucrările din doctrină utilizate, precum și votul diverșilor membri (opinie concordantă sau separată)?”

Analiză

Observații introductive

28. Întrucât prezenta cauză se înscrie în linia unor cauze⁴ cu privire la care Curtea a trebuit să se pronunțe în legătură cu condițiile de aplicare a Directivei 93/13 în contextul specific al contractelor de împrumut de consum încheiate în monede străine la scară largă în Ungaria, considerăm oportun să prezentăm, cu titlu introductiv, contextul legislativ și jurisprudențial în care se înscrie această cauză.

29. Este necesar de asemenea să ne pronunțăm, tot cu titlu introductiv, cu privire la aspectul dacă instanța de trimitere nu urmărește în realitate, prin intermediul întrebărilor formulate, să pună în discuție validitatea unor clauze contractuale care reflectă acte cu putere de lege sau norme administrative imperative, clauze căroră, în temeiul articolului 1 alineatul (2) din această directivă, nu li se aplică dispozițiile acesteia, ori a unor prevederi care se raportează la obiectul principal al contractului, în sensul articolului 4 alineatul (2) din aceeași directivă.

Prezentarea contextului legislativ și jurisprudențial relevant

30. Trebuie amintit că legislația națională pusă în discuție în cadrul prezentei trimiteri preliminare a fost adoptată ca urmare a Hotărârii din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

31. În opinia noastră, din această hotărâre se pot deduce două concluzii principale.

32. În primul rând, Curtea a declarat că termenii „obiectul principal al contractului” nu ar acoperi în mod necesar o clauză, încorporată într-un contract de împrumut încheiat într-o monedă străină între un profesionist și un consumator, care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale, precum cea în discuție în litigiul principal, pe care o vom califica drept clauză privind „diferența dintre cursurile de schimb”. În consecință, o asemenea clauză poate fi declarată abuzivă și, prin urmare, aplicarea sa poate fi înlăturată.

33. În al doilea rând, contrar normei de principiu potrivit căreia instanța sesizată nu poate interveni pentru a modifica sau a înlocui clauzele în litigiu⁵, Curtea a statuat că articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că, într-o situație precum cea în discuție în litigiul principal, în care un contract încheiat între un profesionist și un consumator nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze abuzive, ceea ce ar expune consumatorul la consecințe deosebit de prejudiciabile, această dispoziție nu se opune unei norme de drept național care permite instanței naționale să remedieze nulitatea clauzei respective prin înlocuirea ei cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv.

4 Ne referim în special la cauzele în care s-au pronunțat Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), și, în ultimul rând, Hotărârea din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), care puneau în discuție tocmai legislația maghiară adoptată în 2014.

5 A se vedea în special Hotărârea din 21 ianuarie 2015, Unicaja Banco și Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 și C-487/13, EU:C:2015:21, punctul 28 și jurisprudența citată), și Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctul 71 și jurisprudența citată).

34. Dintr-o dorință de clarificare și pentru a se stabili o soluție durabilă în cadrul numeroaselor proceduri inițiate de consumatori, legiuitorul maghiar a procedat, prin adoptarea Legilor DH 1, DH 2 și DH 3, pe baza principiilor care au fost enunțate de Kúria (Curtea Supremă) în decizia nr. 2/2014 PJE, pronunțată în interesul unei interpretări uniforme a dispozițiilor de drept civil⁶, la anumite modificări ale dispozițiilor naționale aplicabile anterior în materie de contract de credit. Această legislație urmărea să ia în considerare numeroasele nelămuriri pe care instanțele maghiare le aveau în cadrul examinării clauzelor conținute în contractele de împrumut încheiate în monedă străină.

35. Deși adoptarea acestei noi legislații nu era, așadar, impusă ca atare de jurisprudența Curții, aceasta se explică prin dorința de a simplifica și de a accelera soluționarea unor asemenea litigii⁷.

36. Această legislație prevede eliminarea, din contractele încheiate în monedă străină, a clauzelor care permiteau până atunci instituției de credit să își stabilească propriile cursuri de cumpărare și de vânzare de valută. Aceasta impune, în plus, ca o asemenea clauză să fie înlocuită, cu efect retroactiv, cu o clauză care să prevadă aplicarea cursului de schimb oficial al monedei respective, calculat de Banca Națională a Ungariei.

37. În mod concret, legiuitorul maghiar a remediat, așadar, problemele generate de practica *diferenței dintre cursurile de schimb*, declarând nule clauzele contractuale în cauză și modificându-le pe cale legislativă.

38. Aceste clauze trebuie să fie clar diferențiate de cele care, în asemenea contracte, prevăd că împrumutul trebuie rambursat într-o anumită monedă. Acestea din urmă, care implică, în mod inevitabil, un risc de schimb valutar, constituie, în principiu, un element esențial al acestor contracte și se pot raporta astfel la obiectul lor principal⁸.

39. Acest lucru a fost confirmat în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții (C-186/16, EU:C:2017:703).

40. În această din urmă hotărâre, care a fost pronunțată în urma unei cereri de decizie preliminară formulate de Curtea de Apel Oradea (România), Curtea a indicat în mod clar că noțiunea „obiectul principal al contractului”, în sensul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13, include o clauză contractuală precum cea în discuție în litigiul principal, inserată într-un contract de împrumut încheiat în monedă străină, care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale și potrivit căreia împrumutul trebuie restituit în aceeași monedă străină ca cea în care a fost contractat, având în vedere că această clauză stabilește o prestație esențială care caracterizează acest contract. În consecință, clauza respectivă nu putea fi considerată abuzivă, în măsura în care este exprimată în mod clar și inteligibil⁹.

41. Revenind la cauza principală, compatibilitatea noului cadru legislativ maghiar cu Directiva 93/13 a fost ulterior pusă în discuție cu ocazia unor noi trimiteri preliminare.

⁶ *Magyar Közlöny* 2014/91., p. 10975.

⁷ A se vedea în special, în această privință, Concluziile noastre prezentate în cauza Sziber (C-483/16, EU:C:2018:9, punctele 52 și 53).

⁸ A se vedea în acest sens Concluziile noastre prezentate în cauza Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:85, punctele 60-65). Este necesar să se arate că, în decizia nr. 2/2014 PJE, Kúria (Curtea Supremă) a decis că „prevederea care figurează într-un contract de împrumut încheiat în monedă străină cu un consumator în temeiul căreia consumatorul suportă fără nicio limită riscul de schimb valutar, în schimbul unei rate a dobânzii mai favorabile, ține de clauzele care definesc obiectul principal al contractului și al căror caracter abuziv nu poate fi, în principiu, apreciat. Caracterul abuziv al unei asemenea clauze poate fi apreciat și reținut numai în cazul în care, în momentul încheierii contractului, conținutul său nu era nici clar, nici inteligibil pentru un consumator mediu informat în mod normal și rezonabil de atent și de avizat, ținând seama de formularea contractului și de informația primită din partea instituției de credit. O prevedere referitoare la riscul de credit are un caracter abuziv, astfel încât contractul va fi, în consecință, lipsit, în totalitate sau parțial, de validitate, atunci când consumatorul, din cauza informațiilor insuficiente sau furnizate în mod tardiv, putea considera în mod legitim că nu există un adevărat risc de schimb valutar sau că îi revine numai în mod limitat”.

⁹ Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții (C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 41).

42. Mai precis, în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), se solicita Curții să se pronunțe în special cu privire la problema dacă articolul 7 din Directiva 93/13 se opune acestei reglementări maghiare, adoptată în urma pronunțării Hotărârii din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), care prevedea cerințe procedurale specifice pentru acțiunile introduse de consumatorii care au încheiat contracte de împrumut în monedă străină ce conțin o clauză privind diferența dintre cursul de schimb aplicabil la acordarea împrumutului și cel aplicabil la rambursarea acestuia și/sau o clauză care prevede o opțiune de modificare unilaterală ce permite creditorului să majoreze dobânzile, comisioanele și costurile.

43. Curtea a răspuns negativ, precizând că reglementarea în litigiu nu era contrară articolului 7 din Directiva 93/13, „cu condiția ca constatarea caracterului abuziv al clauzelor cuprinse într-un astfel de contract să permită restabilirea situației în drept și în fapt în care s-ar fi aflat consumatorul în lipsa acestor clauze abuzive”¹⁰. Trebuie să se observe că Curtea a fost sensibilă la împrejurarea că legiuitorul maghiar, adoptând, printre altele, Legile DH 1 și DH 2, a intenționat nu numai să faciliteze constatarea caracterului abuziv al clauzelor din contractele încheiate în monedă străină care prevăd o diferență între cursurile de schimb, ci și să scurteze și să simplifice procedurile care trebuie urmate în fața instanțelor maghiare¹¹.

44. Deși, astfel cum reiese din modul de redactare a articolului 3 alineatul 1 și a articolului 4 alineatul 1 din Legea DH 1, legiuitorul maghiar a înțeles să califice drept abuzive doar două tipuri de clauze cuprinse în majoritatea contractelor de împrumut încheiate în monedă străină între un consumator și un profesionist, și anume una referitoare la diferența dintre cursurile de schimb, iar cealaltă referitoare la o opțiune de modificare unilaterală¹², nu este mai puțin adevărat că instanțele naționale sunt în continuare abilitate să examineze caracterul eventual abuziv al celorlalte clauze incluse în contractele în cauză, inclusiv cele care definesc obiectul principal, în cazul în care s-ar considera că acestea nu sunt redactate în mod clar și inteligibil.

45. Curtea a confirmat aprecierea sa cu privire la validitatea legislației maghiare în Hotărârea recentă din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), precizând, în plus, că articolul 4 din Directiva 93/13 impune ca caracterul clar și inteligibil al clauzelor contractuale să fie apreciat raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului, precum și la toate celelalte clauze ale contractului, în pofida faptului că unele dintre aceste clauze au fost declarate sau prezumate abuzive și din această cauză au fost anulate ulterior de legiuitorul național¹³.

46. Această serie de hotărâri confirmă că, deși constatarea și invalidarea clauzelor abuzive constituie un imperativ, instanța sesizată nu este, în schimb, abilitată să anuleze în ansamblul lor contractele încheiate în monedă străină. Cu alte cuvinte, instanța sesizată, chemată să constate că o clauză privind diferența dintre cursurile de schimb este abuzivă și, prin urmare, să o înlăture eventual în favoarea unei dispoziții de natură supletivă, nu poate, în aceeași tendință, să pună în discuție clauzele contractuale esențiale privind riscul de schimb valutar.

47. În opinia noastră, instanța de trimitere urmărește în esență să conteste tocmai această concluzie în prezenta cauză. Vom reveni mai jos asupra acestui aspect.

10 A se vedea Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, punctul 55).

11 A se vedea Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, punctul 45).

12 A se vedea Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, punctul 44).

13 A se vedea Hotărârea din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750, punctul 83).

Existența unor dispoziții imperative în sensul articolului 1 alineatul (2) din Directiva 93/13

48. Deși această problemă nu a fost abordată în mod specific în decizia de trimitere, este necesar să se stabilească dacă legislația în litigiu, care constă în esență în Legile DH 1, DH 2 și DH 3, intră sub incidența articolului 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 sau dacă aceste legi trebuie mai degrabă analizate ca măsuri pe care statele membre sunt abilitate să le adopte pentru a asigura respectarea acestei directive.

49. Este necesar să se arate că prezenta cauză și cauza în care s-a pronunțat Hotărârea din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), au în comun faptul că ambele privesc efectul legislației menționate mai sus, inclusiv al Legilor DH 1-DH 3.

50. Or, în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750), se ridică în special problema măsurii în care clauzele referitoare la riscul de schimb valutar, care ar fi devenit parte integrantă a contractului prin efectul intervențiilor legiuitorului maghiar, ar putea ține de aplicarea articolului 1 alineatul (2) din Directiva 93/13. În prezenta cauză, este necesar să se stabilească dacă este compatibil cu Directiva 93/13 faptul că o legislație a unui stat membru invalidează și modifică clauzele abuzive pentru a preveni utilizarea în continuare a practicilor bancare neloiale foarte răspândite, fără a anula totuși contractele de credit în cauză, având drept consecință faptul că sarcina riscului de schimb valutar continuă să revină consumatorului. Prin urmare, există o legătură evidentă între întrebările adresate în fiecare dintre aceste cauze.

51. Se ridică în același mod problema dacă articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 își găsește aplicabilitatea în speță.

52. În linia concluziilor stabilite în Hotărârea din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750) (cele rezultate din răspunsul la cea de a doua întrebare preliminară), considerăm că aplicarea articolului 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 ar trebui exclusă în speță.

53. Astfel cum a arătat Curtea la punctul 50 din acea hotărâre, în speță, existența unui risc de schimb valutar rezultă chiar din natura contractului de împrumut în cauză. Cu toate acestea, potrivit indicațiilor furnizate de instanța de trimitere, menținerea acestui risc de curs valutar rezultă de asemenea, cel puțin parțial, din aplicarea articolului 3 alineatul 2 din Legea DH 1, coroborat cu articolul 10 din Legea DH 3, în măsura în care aceste dispoziții de drept național determină o modificare de plin drept a contractelor în curs, care constau în înlocuirea cursului de schimb al monedei în care a fost încheiat contractul de împrumut cu un curs de schimb oficial, stabilit de Banca Națională a Ungariei.

54. Or, în ceea ce privește tocmai înlocuirea, în temeiul articolului 3 alineatul 2 din Legea DH 1 și al articolului 10 din Legea DH 3, a clauzei referitoare la diferența dintre cursurile de schimb cu o clauză care prevede că cursul de schimb definit de Banca Națională a Ungariei, în vigoare la data scadenței, se aplică între părțile contractului, Curtea a considerat că legiuitorul național a intenționat să stabilească anumite condiții referitoare la obligațiile conținute în contractele de împrumut încheiate în monedă străină [a se vedea punctul 62 din Hotărârea din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750)]. Prin urmare, aceste clauze, care reflectă dispoziții legislative imperative, nu pot intra în domeniul de aplicare al directivei (a se vedea punctul 64 din acea hotărâre).

55. Totuși, această concluzie nu se aplică celorlalte clauze contractuale, și în special celor care determină riscul de schimb valutar (punctul 65 din aceeași hotărâre). Potrivit analizei Curții, modificările articolului 3 alineatul 2 din Legea DH 1 și ale articolului 10 din Legea DH 3 nu au urmărit să soluționeze problema riscului de schimb valutar în ansamblu.

56. În consecință, articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 nu se poate aplica altor dispoziții decât cele care vizează *diferența dintre cursurile de schimb*.

57. De asemenea, decurge de aici, pentru cauza principală, că, din moment ce nu se poate exclude din start că problema referitoare la aplicarea clauzelor care determină riscul de schimb valutar este încă de actualitate și intră într-adevăr în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, este necesar să se răspundă la întrebările adresate de instanța de trimitere.

Cu privire la prima întrebare

58. Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită în esență Curții să stabilească dacă o instanță are posibilitatea, în special în temeiul protecției conferite de Directiva 93/13, să anuleze, în ansamblul său, un contract de împrumut a cărui menținere ar fi, în opinia sa, contrară intereselor economice ale consumatorului.

59. Aceasta ridică problema întinderii punctului 3 din dispozitivul Hotărârii din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), potrivit căruia „[a]rticolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că, într-o situație precum cea în discuție în litigiul principal, în care un contract încheiat între un profesionist și un consumator nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze abuzive, această dispoziție nu se opune unei norme de drept național care permite instanței naționale să remedieze nulitatea clauzei respective prin înlocuirea acesteia cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv”.

60. Trebuie să se sublinieze că, în acea hotărâre, Curtea a amintit jurisprudența sa¹⁴ potrivit căreia nu se permite, în principiu, instanței, în special în temeiul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, completarea unei clauze contractuale abuzive prin revizuirea conținutului său. Instanțele sesizate sunt obligate doar să înlăture aplicarea unei clauze contractuale abuzive pentru ca ea să nu producă efecte obligatorii față de consumator.

61. Prin urmare, contractul trebuie să continue să existe, în principiu, fără nicio altă modificare decât cea rezultată din eliminarea clauzelor abuzive, în măsura în care, în conformitate cu normele de drept intern, o asemenea menținere a contractului este posibilă *din punct de vedere juridic*.

62. Or, pe lângă faptul că există situații în care menținerea contractului nu este posibilă din punct de vedere juridic, există ipoteze în care anularea contractului se dovedește contraproductivă din punctul de vedere al obiectivului de descurajare urmărit de Directiva 93/13.

63. Tocmai pentru acest motiv, Curtea a simplificat regula în Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). Era vorba în speță despre un contract a cărui executare devenea imposibilă fără clauzele contractuale invalide – sau înlocuirea lor cu acte cu putere de lege sau cu norme administrative.

64. Astfel cum reiese din cuprinsul punctului 85 din Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), soluția reținută de Curte se întemeia, așadar, pe dorința acesteia din urmă de a proteja consumatorul de consecințele negative ale unei anulări a contractului, permițând aplicarea unei norme naționale în temeiul căreia era posibil să se înlocuiască clauzele invalide ale unui contract de credit de consum cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv.

65. În demersul său, Curtea s-a arătat preocupată să amintească obiectivul de restabilire a unui echilibru real între părți, ceea ce implică, desigur, să se țină seama în special de interesele consumatorului, dar nu poate conduce la o bulversare a echilibrului contractual sau la eliminarea contractului¹⁵.

¹⁴ A se vedea jurisprudența citată la nota de subsol 5 din prezentele concluzii.

¹⁵ A se vedea în acest sens Hotărârea din 30 mai 2013, Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, punctul 46 și jurisprudența citată).

66. Dintr-o lectură atentă a Hotărârii din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), reiese cu claritate că principiul potrivit căruia contractul trebuie, în mod normal, să continue să existe – fără nicio altă modificare în afara celor rezultate din eliminarea clauzelor declarate abuzive – se aplică în continuare.

67. Excepția de la acest principiu consacrată prin acea hotărâre, care deschide o posibilitate ca instanța să remedieze, prin intermediul unei norme de drept național, nulitatea clauzei prin înlocuirea acesteia cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv, este, potrivit acelei hotărâri, supusă îndeplinirii anumitor condiții. În primul rând, această înlocuire trebuie să permită „ca contractul să continue să existe în pofida eliminării clauzei [abuzive]” și „să continue să fie obligatoriu pentru părți”¹⁶. În al doilea rând, în cazul în care instanța este obligată să anuleze contractul în ansamblul său, înlocuirea respectivă trebuie să aibă drept efect să se evite expunerea consumatorului la „consecințe deosebit de prejudiciabile, astfel încât caracterul descurajator care rezultă din anularea contractului ar risca să fie compromis”¹⁷.

68. Or, în speță, problema ridicată de instanța de trimitere se întemeiază pe premisa că, din punct de vedere economic, este mai avantajos pentru consumator ca instanța să anuleze contractul în ansamblul său, în loc să îl mențină după eliminarea tuturor clauzelor sale. Aceasta rezultă astfel dintr-o interpretare partizană și eronată a punctului 3 din Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

69. Astfel cum a subliniat Curtea în acea hotărâre, anularea în ansamblul său a unui contract de împrumut are, în principiu, drept consecință scadența imediată a sumei împrumutului care rămâne datorată în proporții care riscă să depășească capacitățile financiare ale consumatorului și, din această cauză, tinde să îl penalizeze mai degrabă pe acesta decât pe împrumutător, care, pe cale de consecință, nu ar fi descurajat să insereze astfel de clauze în contractele pe care le propune¹⁸.

70. Astfel, trebuie să se concluzioneze că, în speță, instanța de trimitere urmărește să utilizeze Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), pentru a justifica o soluție contrară celei adoptate în hotărârea respectivă, și anume anularea integrală a contractului.

71. La o privire mai atentă, se pare că ceea ce instanța de trimitere consideră a fi prejudiciabil pentru consumator este faptul că, în cazul menținerii validității contractelor prin aplicarea de către instanța națională sesizată a unor dispoziții legislative de natură supletivă, pierderile cauzate de *riscul de schimb valutar* ar continua să fie suportat de consumator.

72. Acest punct de vedere este totuși restrictiv și nu ia în considerare toate interesele economice ale consumatorilor. Astfel, costurile care decurg din riscul de schimb valutar nu pot fi privite în mod izolat, întrucât avantajele și inconvenientele economice care rezultă din ansamblul contractului nu pot fi analizate decât în raport cu toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului.

73. Cu privire la acest aspect, considerăm că este important să amintim că aprecierea caracterului abuziv al unei clauze contractuale – și, în consecință, problema dacă o asemenea clauză provoacă un „dezechilibru semnificativ” între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului, în sensul articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 –, trebuie efectuată în raport cu momentul încheierii contractului respectiv, ținând seama de ansamblul

¹⁶ Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 81).

¹⁷ Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 83).

¹⁸ A se vedea Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 84).

împrejurărilor de care profesionistul putea avea cunoștință la momentul respectiv și care erau de natură să influențeze executarea ulterioară a contractului respectiv¹⁹. Această apreciere nu poate depinde în niciun caz de apariția unor evenimente ulterioare încheierii contractului, care sunt independente de voința părților, astfel cum poate fi cazul unei variații a cursului de schimb²⁰.

74. În plus, chiar presupunând că se poate susține în mod valabil – *quod non* – că anularea integrală a contractului de împrumut în litigiu poate fi favorabilă, având în vedere eliminarea riscului de schimb valutar pe care l-ar determina, intereselor economice ale consumatorilor, trebuie amintit că această circumstanță nu este, în sine, determinantă și nu poate justifica, în pretense scopuri de asigurare a efectivității protecției conferite de Directiva 93/13, anularea contractului de împrumut în ansamblul său.

75. Astfel cum Curtea a avut deja ocazia să sublinieze, obiectivul urmărit de legiuitorul Uniunii în cadrul Directivei 93/13 constă în restabilirea echilibrului între părți, menținând în același timp, în principiu, validitatea în întregime a unui contract, iar nu în anularea tuturor contractelor care conțin clauze abuzive.

76. În ceea ce privește criteriile care permit să se aprecieze dacă un contract poate continua să existe efectiv fără clauzele abuzive, este necesar să se arate că atât modul de redactare a articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, cât și cerințele privind securitatea juridică a activităților economice pledează în favoarea unei abordări obiective la interpretarea acestei dispoziții, astfel încât situația uneia dintre părțile la contract, în speță consumatorul, nu poate fi considerată un criteriu determinant care să decidă soarta viitoare a contractului.

77. În consecință, Directiva 93/13 nu poate fi interpretată în sensul că, la aprecierea aspectului dacă un contract care conține una sau mai multe clauze abuzive poate continua să existe fără clauzele menționate, instanța sesizată poate să se întemeieze numai pe caracterul posibil avantajos pentru consumator al anulării respectivului contract în totalitate²¹.

78. Deși Directiva 93/13, care realizează numai o armonizare minimă, nu se opune ca un stat membru să prevadă, cu respectarea dreptului Uniunii, că un contract încheiat cu un consumator de către un profesionist și care conține una sau mai multe clauze abuzive este nul în întregime atunci când se dovedește că aceasta asigură o protecție mai bună a consumatorului, trebuie să se arate că legislația maghiară din 2014 privind împrumuturile în monedă străină nu privește anularea contractelor respective, ci menținerea lor într-o orientare conformă cu interpretarea care a fost reținută în jurisprudența Curții.

79. În această privință, trebuie să se sublinieze că posibilitatea instanței naționale de înlocuire a clauzelor trebuie să fie delimitată, pentru a nu compromite obiectivul pe termen lung, amintit la articolul 7 din Directiva 93/13, și anume acela de a descuraja profesioniștii să includă clauze abuzive în contracte²².

19 A se vedea Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriuc și alții (C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 58).

20 A se vedea Concluziile pe care le-am prezentat în cauza Andriuc și alții (C-186/16, EU:C:2017:313, punctele 85 și 86).

21 A se vedea în special Hotărârea din 15 martie 2012, Pereničová și Perenič (C-453/10, EU:C:2012:144, punctele 31-33).

22 A se vedea în special Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctele 79 și 84). A se vedea în special, în ceea ce privește posibilitatea de a limita în timp efectele de restituire care decurg din constatarea pe cale judiciară a caracterului abuziv al unei clauze a contractului încheiat cu un consumator doar la sumele plătite în mod nejustificat în aplicarea acestei clauze, ulterior pronunțării deciziei judiciare, Hotărârea din 21 decembrie 2016, Gutiérrez Naranjo și alții (C-154/15, C-307/15 și C-308/15, EU:C:2016:980, punctele 63-73).

80. Or, în cazul în care instanța națională ar avea posibilitatea să modifice conținutul clauzelor abuzive, o asemenea posibilitate ar putea aduce atingere realizării acestui obiectiv. Într-adevăr, această posibilitate ar contribui la eliminarea efectului descurajator pe care îl are asupra profesioniștilor faptul că astfel de clauze abuzive nu sunt pur și simplu aplicate în ceea ce privește consumatorul, în măsura în care aceștia ar fi în continuare tentați să utilizeze clauzele menționate, știind că, chiar dacă acestea ar fi invalidate, contractul va putea fi totuși completat de instanța națională în măsura în care este necesar, garantând astfel interesul respectivilor profesioniști²³.

81. Ținând seama de ansamblul considerațiilor care precedă, trebuie să se răspundă la prima întrebare preliminară că Directiva 93/13 trebuie interpretată în sensul că nu se opune unei dispoziții de drept național care, în cazul lipsei parțiale de validitate a unui contract încheiat cu un consumator care rezultă din caracterul abuziv al uneia dintre clauzele sale, urmărește să mențină, în principiu, validitatea contractului fără clauza abuzivă. Astfel, instanța sesizată nu poate remedia lipsa validității unei clauze dintr-un contract încheiat între un profesionist și un consumator, pentru simplul motiv că menținerea contractului ar fi pretins contrară intereselor economice ale consumatorului.

Cu privire la a doua întrebare

82. A doua întrebare rezultă că trebuie interpretată în sensul că urmărește în esență să se stabilească dacă adoptarea legislației maghiare din 2014, care modifică pe cale legislativă anumite clauze contractuale, este compatibilă cu dispozițiile Directivei 93/13.

83. În această privință, este suficient să se amintească, în linia considerațiilor anterioare, că, întrucât articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 urmărește, în special în interesul securității juridice, să facă să continue să existe contracte de credit de consum atunci când eliminarea clauzelor declarate abuzive permite acest lucru și din punct de vedere juridic, nimic nu ar trebui să se opună, ci dimpotrivă, ca instanța să invalideze anumite clauze abuzive, dar să nu anuleze contractele respective.

84. În același sens, nimic nu ar trebui să se opună ca legiuitorul să invalideze anumite clauze abuzive prin legi menite să pună capăt practicilor bancare neloiale foarte răspândite, dar să nu anuleze contractele respective.

85. În speță, considerăm că legiuitorul maghiar a decis, prin adoptarea Legilor DH 1-DH 3, să definească un cadru pentru eliminarea clauzelor contractuale abuzive din contractele de credit încheiate în monedă străină, contracte a căror utilizare era larg răspândită în Ungaria și care au făcut obiectul a numeroase litigii în fața instanțelor maghiare.

86. Acest demers este unul dintre cele pe care statele membre le pot întreprinde, astfel cum reiese din articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13, coroborat cu cel de al douăzeci și patrulea considerent al acesteia, pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către profesioniști²⁴.

87. Rămâne să se stabilească dacă aceste dispoziții de drept național nu încalcă principiul efectivității, și anume dacă acestea nu fac imposibilă în practică sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite consumatorilor de dreptul Uniunii.

23 A se vedea Hotărârea din 21 ianuarie 2015, Unicaja Banco și Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 și C-487/13, EU:C:2015:21, punctul 31).

24 A se vedea în special Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 78 și jurisprudența citată).

88. În această privință, trebuie să se arate că Legea DH 1 a fost adoptată pentru ca natura obligatorie a principiilor stabilite în decizia nr. 2/2014 PJE să nu fie valabilă doar în privința instanțelor, ci ca acestea să poată fi de asemenea aplicate direct²⁵. În acest context, astfel cum reiese din cuprinsul punctului 4 din expunerea de motive²⁶ a Legii DH 1, legiuitorul a urmărit să țină seama de jurisprudența Curții, și în special de punctul 3 din dispozitivul Hotărârii din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

89. Reiese din cuprinsul Legii DH 1 că aceasta se referă numai la consecințele aplicării unor cursuri de schimb diferite la toate obligațiile de plată din cadrul contractului de împrumut care revin consumatorilor, precum și la deblocarea fondurilor. Dispoziția legală nu produce efecte juridice decât în raport cu această clauză abuzivă, astfel încât ea nu privează în niciun fel consumatorul de posibilitatea de a invoca nulitatea în legătură cu caracterul pretins abuziv al unei clauze din alte motive. Aceasta este situația chiar dacă clauza ar viza aceleași elemente în sarcina consumatorului, fără a fi vorba despre aplicarea unor cursuri de schimb diferite, ci din alte motive, cu condiția ca acestea să poată fi invocate în conformitate cu definiția dată la articolul 3 din Directiva 93/13.

90. De altfel, faptul că dispozițiile care definesc riscul de schimb valutar nu pot face obiectul unei examinări a caracterului lor abuziv este independent de adoptarea acestei legi și a deciziilor Kúria (Curtea Supremă), pronunțate în interesul unei interpretări conforme, care au precedat-o. Ceea ce se opune unei asemenea examinări este circumstanța că astfel de clauze țin de definirea obiectului principal al contractului, care este exclusă, în principiu, de la aprecierea caracterului său abuziv, cu excepția situației în care ele nu au fost redactate în mod clar și inteligibil²⁷.

91. În ceea ce privește Legile DH 2 și DH 3, acestea nu privesc clauzele care definesc riscul de schimb valutar.

92. În ceea ce privește Legea DH 2, aceasta conține norme tehnice detaliate în legătură cu Legea DH 1, pentru a face transparentă lichidarea conturilor atât pentru consumatori, cât și pentru bănci. Această lege stabilește normele generale de drept civil care reglementează lichidarea conturilor; normele detaliate sunt incluse într-un act de nivel inferior, și anume un regulament MNB (regulament al Băncii Naționale a Ungariei).

93. În ceea ce privește Legea DH 3, care încheie lista măsurilor legislative privind creditele în monedă străină, aceasta impune conversia în HUF a soldului creditelor exprimate în valută și elimină în acest scop riscul de schimb valutar stabilit în mod unilateral în sarcina persoanelor împrumutate, în contractele de credit ipotecar încheiate cu particularii. Legea privind conversia definește modalitățile tehnice și juridice ale conversiei în HUF, modalitățile sale procedurale, condițiile acesteia și transformarea contractelor de credit încheiate cu consumatorii, vizate de conversia în HUF.

25 A se vedea punctul 1 din expunerea de motive, potrivit căruia în special „[l]egea conferă un caracter general și obligatoriu *erga omnes* interpretării dreptului efectuate de Kúria (Curtea Supremă). Legea nu prevede noi norme de drept material și nu stabilește noi principii aplicabile contractelor de credit, de împrumut și de leasing, ci se limitează să codifice interpretarea dreptului efectuată de Kúria. Acest lucru permite să se evite ca un număr mare de consumatori să inițieze procese lungi și costisitoare, care ar supraîncărca de asemenea sistemul judiciar”.

26 Acest punct indică printre altele că, „[l]a stabilirea consecințelor juridice care decurg din decizia nr. 2/2014 PJE a Kúria (Curtea Supremă), legea a luat în considerare dispozițiile dreptului Uniunii, în special cele ale Directivei 93/13 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii. Legea a luat în considerare jurisprudența Curții, competentă să interpreteze Directiva 93/13 și în special principiile consacrate în Hotărârea [din 14 iunie 2012,] Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349), și în Hotărârea [din 30 aprilie 2014,] Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). În conformitate cu jurisprudența Curții, legea urmărește să mențină validitatea contractelor încheiate prin eliminarea clauzelor abuzive. Această abordare este de asemenea conformă cu unul dintre principiile generale de drept civil, principiul *pacta sunt servanda* (forța obligatorie a contractelor). Legea se limitează să modifice conținutul contractelor existente în limita a ceea ce este necesar pentru a se evita ca acestea să nu poată continua să existe fără clauzele abuzive. Acest lucru ar determina astfel nulitatea contractului în întregime, ceea ce ar fi de asemenea contrar intereselor debitorilor. Din acest motiv, în lipsa parțială a validității, legea stabilește dispozițiile cu caracter supletiv care devin părți integrante ale contractelor prin înlocuirea clauzelor abuzive”.

27 A se vedea poziția Kúria (Curtea Supremă) cu privire la acest punct, citată anterior la nota de subsol 8.

94. Este adevărat că legea privind conversia pornește de la constatarea efectuată în decizia nr. 2/2014 PJE potrivit căreia, în cazul unor contracte valabile, riscul de curs valutar revine persoanei împrumutate, iar caracterul abuziv al acestor condiții nu poate fi contestat în justiție, cu excepția cazurilor și în temeiul criteriilor menționate în decizia de uniformizare.

95. Prin urmare, independent de acest element și în mod complementar, legea încearcă să limiteze pentru viitor fluctuația cursului de schimb și să minimizeze efectele sale.

96. Cu alte cuvinte, logica de la baza legii este tocmai aceea de a se acorda asistență consumatorilor printr-o intervenție legislativă care să le permită să ramburseze creditele, în pofida faptului că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 nu permite examinarea caracterului abuziv al unei clauze cu privire la riscul de schimb valutar ca element esențial al definirii obiectului principal al contractului.

97. În concluzie, considerăm că dispozițiile Directivei 93/13 nu se opun adoptării unor dispoziții naționale precum cele vizate în cauza principală, în măsura în care aceste dispoziții urmăresc, în scopul asigurării securității juridice și al oferirii de clarificări, să determine consecințele unor orientări interpretative ale Curții.

98. Prin urmare, propunem să se răspundă la a doua întrebare în sensul că Directiva 93/13 nu se opune ca un stat membru să modifice, pe cale legislativă, în scopuri legate de securitatea juridică și de protecția consumatorilor, anumite clauze contractuale abuzive în contractele încheiate între profesioniști și consumatori, în măsura în care aceste modificări nu aduc atingere efectivității protecției conferite de această directivă.

Cu privire la a treia întrebare

99. Prin intermediul celei de a treia întrebări, care se împarte în două aspecte, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă este în conformitate cu dreptul Uniunii ca Kúria (Curtea Supremă) să pronunțe decizii în interesul unei interpretări uniforme a dispozițiilor de drept care se impun instanțelor în materie de protecție a consumatorilor.

100. În cazul unui răspuns afirmativ, aceasta solicită să se stabilească dacă aceeași concluzie este valabilă în cazul în care numirea judecătorilor membri ai consiliului de uniformizare nu se efectuează într-un mod transparent, conform unor reguli prestabilite, atunci când procedura în fața consiliului respectiv nu este publică și atunci când nu este posibil să se ia cunoștință *a posteriori* de procedura urmată, și în special de elementele de expertiză și de lucrările din doctrină utilizate, precum și de votul diferitor membri (opinie concordantă sau separată).

101. În opinia noastră, astfel cum a arătat Comisia Europeană, se poate pune în mod legitim problema utilității acestei chestiuni pentru soluționarea litigiului.

102. Considerăm astfel că problemele ridicate de instanța de trimitere, astfel cum au fost exprimate prin intermediul celei de a treia întrebări, reflectă preocupări de ordin general în legătură cu organizarea judiciară în Ungaria și mai ales cu procedura maghiară așa-numită de uniformizare și consecințele pe care le-ar putea determina deciziile obligatorii adoptate de Kúria (Curtea Supremă) în acest context²⁸.

²⁸ Trebuie să se observe că „ingerința” pe care ar implica-o eventual sistemul de interpretare uniformă în activitatea jurisdicțională a instanțelor sesizate a fost, astfel cum a subliniat instanța de trimitere, evocată într-un aviz adoptat de Comisia de la Veneția. A se vedea capitolul VI.5 din raport la următoarea adresă de internet: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282012%29001-e>

103. Acest aspect pare să aibă doar o legătură foarte îndepărtată cu litigiul principal, astfel cum este pendinte în fața instanței de trimitere, și cu problematica specifică a consecințelor care pot și trebuie deduse de instanța sesizată cu o constatare a caracterului abuziv al unei clauze cuprinse într-un contract încheiat între un profesionist și un consumator.

104. Trebuie să se sublinieze că domeniul de aplicare al Directivei 93/13 nu acoperă procedurile și instrumentele juridice ale statelor membre instituite în scopul de a organiza sistemul lor judiciar și de a asigura uniformitatea jurisprudenței lor naționale.

105. Pe de altă parte, aceste preocupări ne par fără nicio legătură cu cerințele de protecție jurisdicțională efectivă care decurg în special din articolul 19 alineatul (1) TUE, care impune statelor membre să prevadă un sistem de căi de atac și de proceduri care să asigure un control jurisdicțional efectiv în domeniile reglementate de dreptul Uniunii²⁹.

106. În plus, se poate ridica problema utilității în speță a denunțării sistemului maghiar de decizii de interpretare obligatorii, întrucât se constată că, în definitiv, Legile DH 1-DH 3 sunt cele care sunt eventual problematice în raport cu protecția conferită de Directiva 93/13 în privința clauzelor abuzive.

107. Este dificil, la simpla lectură a deciziei de trimitere, să se identifice care este legătura dintre, pe de o parte, organizarea acestui sistem de decizii de interpretare cu caracter obligatoriu și, pe de altă parte, competența și principiile fundamentale de drept al Uniunii care sunt menționate în acestea.

108. Cel mult, întrebarea adresată de instanța de trimitere poate fi înțeleasă în sensul că urmărește să se stabilească dacă deciziile obligatorii adoptate de Kúria (Curtea Supremă) în sistemul de uniformizare a dreptului ar putea, în speță, să o oblige să acționeze cu încălcarea în special a Directivei 93/13 și a principiului protecției jurisdicționale efective.

109. În speță, pentru ca Curtea să se poată sesiza cu probleme în legătură cu asemenea proceduri, trebuie să se demonstreze că acestea sunt de natură să împiedice instanțele naționale să își îndeplinească rolul în aplicarea dreptului Uniunii.

110. Acesta ar putea fi, de exemplu, cazul atunci când s-ar stabili că normele de organizare sau de procedură în litigiu le împiedică să deducă toate consecințele din constatarea caracterului abuziv al anumitor clauze sau chiar aduc atingere posibilității instanțelor de a sesiza Curtea, în temeiul posibilității care le este recunoscută de articolul 267 TFUE, cu o cerere de decizie preliminară³⁰.

111. Or, subliniem că, deși deciziile de uniformizare adoptate de Kúria (Curtea Supremă) au un caracter obligatoriu în privința instanțelor maghiare, acestea nu le împiedică în niciun fel să analizeze conformitatea contractelor cu privire la care au trebuit să se pronunțe în raport cu dreptul Uniunii și nici să pronunțe, dacă este cazul, o decizie conformă cu acest drept, înlăturând aplicarea deciziei de uniformizare a dreptului în temeiul principiului supremației dreptului Uniunii.

112. De asemenea, astfel cum atestă prezenta procedură, nimic nu împiedică instanțele să sesizeze Curtea cu o cerere de decizie preliminară în temeiul articolului 267 TFUE pentru a solicita interpretarea dispozițiilor aplicabile de drept al Uniunii. În cazul în care Curtea ajunge la o concluzie contrară celei reținute în decizia de uniformizare a dreptului, un recurs poate fi introdus pentru a se asigura pe viitor aplicarea uniformă a dreptului în conformitate cu dreptul Uniunii.

²⁹ A se vedea de exemplu Hotărârea din 27 februarie 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117, punctul 34).

³⁰ A se vedea în special Hotărârea din 5 octombrie 2010, Elchinov (C-173/09, EU:C:2010:581, punctele 24-32), și Hotărârea din 5 aprilie 2016, PFE (C-689/13, EU:C:2016:199, punctele 34 și 38-41).

113. Această concluzie se înscrie, în opinia noastră, în linia dreaptă a precizărilor aduse recent de Curte în Hotărârea din 7 august 2018, Banco Santander și Escobedo Cortés (C-96/16 și C-94/17, EU:C:2018:643)³¹ cu privire la jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă, Spania). Prin această hotărâre, Curtea a confirmat că nu se poate exclude că, în rolul lor de armonizare în interpretarea dreptului și din motive de securitate juridică, instanțele supreme dintr-un stat membru, precum Tribunal Supremo (Curtea Supremă), pot, în conformitate cu Directiva 93/13, să elaboreze anumite criterii în raport cu care instanțele inferioare trebuie să examineze caracterul abuziv al clauzelor contractuale.

114. Având în vedere toate aceste considerații, propunem să se răspundă la a treia întrebare că competența acordată Uniunii în vederea asigurării unui nivel ridicat de protecție a consumatorilor, precum și dreptul la o cale de atac jurisdicțională efectivă și dreptul la un proces echitabil nu se opun deciziilor de uniformizare aplicabile în cauza principală, pronunțate în interesul unei interpretări uniforme a dispozițiilor de drept.

Concluzie

115. Având în vedere considerațiile care precedă, propunem Curții să răspundă la cererea de decizie preliminară formulată de Budai Központi Kerületi Bíróság (Tribunalul Districtual Central din Buda, Ungaria) după cum urmează:

- „1) Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii trebuie interpretată în sensul că nu se opune unei dispoziții de drept național care, în cazul lipsei parțiale de validitate a unui contract încheiat cu un consumator care rezultă din caracterul abuziv al uneia dintre clauzele sale, urmărește să mențină, în principiu, validitatea contractului fără clauza abuzivă. Astfel, instanța sesizată nu poate remedia lipsa validității unei clauze dintr-un contract încheiat între un profesionist și un consumator, pentru simplul motiv că menținerea contractului ar fi pretins contrară intereselor economice ale consumatorului.
- 2) Directiva 93/13 nu se opune ca un stat membru să modifice, pe cale legislativă, în scopuri legate de securitatea juridică și de protecția consumatorilor, anumite clauze contractuale abuzive în contractele încheiate între profesioniști și consumatori, în măsura în care aceste modificări nu aduc atingere protecției conferite de această directivă.
- 3) Competența acordată Uniunii Europene în vederea asigurării unui nivel ridicat de protecție a consumatorilor, precum și dreptul la o cale de atac jurisdicțională efectivă și dreptul la un proces echitabil nu se opun deciziilor de uniformizare aplicabile în cauza principală, pronunțate în interesul unei interpretări uniforme a dispozițiilor de drept.”

³¹ A se vedea de asemenea Concluziile noastre prezentate în cauzele conexe Banco Santander și Escobedo Cortés (C-96/16 și C-94/17, EU:C:2018:216).